

ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНОСТІ САМОКОНТРОЛЮ УЧНІВ

В статье рассматривается характеристика уровней сформированности умений и навыков самоконтроля у учащихся в процессе их учебно-познавательной деятельности.

In the article the description of levels of formed abilities and skills of self-control of pupils in the process of their educational-cognitive activity is consider.

В умовах відродження національної школи складаються сприятливі можливості для розвитку особистості в процесі навчання, одним з компонентів якого є

контроль і самоконтроль. Сьогодні важливим соціальним замовленням суспільства системі освіти є підготовка підростаючого покоління, здатного самостійно, швидко і якісно опанувати необхідні знання, уміння і навички. Навчання прийомів самоконтролю сприяє кращому засвоєнню знань, підвищує самостійність учнів. Практика демонструє, що вчителі приділяють мало уваги рівню сформованості і організації самоконтролю учнів як компонентів їх навчально-пізнавальної діяльності. У даній статті ми пропонуємо розглянути характеристику рівнів сформованості умінь та навичок самоконтролю учнів, оскільки без них неможливе ефективне навчання прийомом самоконтролю у процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Розвиток самоконтролю в навчальній діяльності школярів зумовлений певними закономірностями. На початку навчання для учнів самоконтроль виступає зовнішнім чинником стосовно основної задачі. Потім, завдяки багаторазовим і послідовним вправам, самоконтроль перетворюється в необхідний елемент, включений у процес навчальної діяльності. У процесі роботи над формуванням навичок самоконтролю змінюється ставлення школярів до них, як до компонентів навчальної діяльності, поступово змінюється і рівень їх сформованості. При визначенні цих рівнів враховуються певні критерії:

- Середня кількість допущених учнями помилок при виконанні навчального завдання і їхня частота.
- Середня кількість помилок, знайдених під час перевірки своєї роботи та товариша; частота їх пропусків.

Можна користуватися також додатковими критеріями:

- Середня кількість помилок, виявлених учнями при перевірці роботи товариша і своєї власної.
- Оцінка в балах за виконане завдання.

Для визначення сформованості навички самоконтролю школярів необхідно, користуючись вищезазначеними критеріями і показниками, проаналізувати їхні письмові роботи і роботу на уроках; отримані

результати розподілити за рівнями сформованості самоконтролю, виділеними Г.В.Репкіною і Є.В.Зайкою. Вони виділяють шість рівнів сформованості самоконтролю (але в “чистому вигляді” вони зустрічаються дуже рідко).

Перший рівень - відсутність контролю.

Дії та операції, які виконують учні, ніяк не контролюються, часто виявляються неправильними. Зроблені помилки не помічаються і не виправляються. Допускаються помилки навіть при вирішенні добре опрацьованих завдань. Учні не вміють виправляти помилку самостійно або навіть після зауваження вчителя, тому що вони не здатні свої дії та результати дій співвідносити з поданою схемою або з будь-яким виправленням.

Другий рівень - контроль на рівні мимовільної уваги.

Контроль виконується непостійно та неусвідомлено. У його основі лежить неосмислена схема, яка була погано засвоєна учнем; дія, що зафіксувалася у свідомості як відповідність-невідповідність зразку. Некритичне ставлення до вказівок учителя та виправлення помилок у своїх роботах здійснюється в їх мимовільній пам'яті за рахунок багаторазового виконання однієї тієї ж дії. Контроль же у формі спеціальної цілеспрямованої дії у співвідношенні виконуваного учнем процесу рішення завдань з засвоєною схемою дії відсутній. Учень діє імпульсивно, хаотично, але за рахунок мимовільного запам'ятовування схеми дії та мимовільної уваги ніби здогадується про напрямок правильних дій, однак не може пояснити, чому варто робити саме так, а не інакше, легко відмовляється від свого рішення. Добре відомі дії може робити безпомилково, якщо припуститься помилки, може знайти її самостійно на прохання вчителя, однак робить це не систематично. Не може пояснити ні саму помилку, ні правильний варіант, дає лише формальні відповіді типу: “так неправильно”, “так треба”.

Третій рівень - потенційний контроль на рівні мимовільної уваги.

Виконуючи нове завдання, учень може припуститися помилки, однак, якщо вчитель просить його перевірити свої дії, знайти і виправити помилку, учень, як правило, знаходить її і виправляє, при цьому може пояснити свої дії. Виконавши дію без усвідомлюваного контролю, відразу, на прохання вчителя, може проконтролювати її ретроспективно і, у разі потреби, внести відповідні виправлення. Як самостійна цілеспрямована дія, контроль такому учню доступний і може ним виконуватися, але відбувається це переважно тільки після закінчення дії на прохання вчителя. В усіх випадках, виправляючи помилку, учень може обґрунтувати свої дії, посилаючись на засвоєну й усвідомлену схему дії.

Четвертий рівень - актуальний контроль на рівні мимовільної уваги.

У процесі виконання дії учень орієнтується на добре усвідомлену і засвоєну ним узагальнену схему дії й успішно співвідносить з нею процес рішення завдань. Це призводить до того, що дії виконуються, як правило, безпомилково. Допущені помилки виявляються і виправляються самостійно, випадки повторення тих самих помилок майже не зустрічаються. Учень може правильно пояснити свої дії, може безпомилково вирішувати різноманітні завдання, побудовані тим же способом дії, вміло зіставляючи їх із засвоєною схемою. Учень свідомо може перевірити дії інших учнів при спільному виконанні завдання, може успішно контролювати не тільки підсумок, але й процес виконання дій та звіряти його з готовою схемою, однак проконтролювати відповідність самої схеми дій наявним новим умовам він не може.

П'ятий рівень - потенційний рефлексивний контроль.

Учень, який припустився помилок, може знайти їх самостійно чи за вказівкою вчителя і може пояснити їхнє джерело - невідповідність застосованої дії новим умовам завдання. Звичайно, після цього учень намагається виправити свої дії, будувати застосований спосіб дії, проте це можливо зробити тільки за допомогою вчителя. Під

керівництвом вчителя учень може переходити до виділення принципів побудови плану дій відповідного типу, тобто встановлювати співвідношення між підставами вибору і побудови способів дії та їхніх узагальнених схем залежно від зміни умов. Завдання, що відповідають застосованим схемам дій, як знайомі йому, так і не знайомі, виконує регулярно і безпомилково, контролюючи свої дії безпосередньо в процесі виконання. Учень упевнено відстоює результат своїх дій, обґрунтовуючи його аналізом застосованих способів.

Шостий рівень - актуальний рефлексивний контроль.

Вирішуючи нове завдання, зовні схоже на розв'язувані раніше, учень може самостійно знайти помилки, які виникали через невідповідність застосованого їм узагальненого способу дії (чи схеми) новим умовам завдання. У зв'язку з цим учень може самостійно вносити корективи у застосовану схему дії, шукаючи та виявляючи ще більш загальні основи дії, тобто принципів її побудови. У ряді випадків учень може приступати до такої корекції дій ще до початку активного виконання її відповідно до засвоєної схеми, визначивши неадекватність дії новим умовам заздалегідь, ніби "прокрутивши" їх у "думках". Допомога вчителя може при цьому сприйматися негативно, оскільки є спроба виробити новий спосіб самостійно [5,29].

Таким чином, можна виділити в учнів такі показники сформованості самоконтролю:

- уміння перед початком роботи спланувати її;
- уміння змінити склад дій відповідно до умов діяльності, що змінилися;
- уміння усвідомлено чергувати розгорнуті та скорочені формули контролю;
- уміння самостійно складати системи перевірних завдань.

Можна зробити висновок, що при проведенні систематичної спеціальної роботи з формування умінь та навичок самоконтролю в учнів, його рівень повинен підвищуватися від першого до шостого. Навчання самоконтролю повинно знайти місце на кожному етапі навчально-пізнавальної діяльності учнів, що і буде надавати

процесу формування знань, умінь і навичок високої ефективності, робити його усвідомленим, міцним і безпомилковим.

Література

1. Кузнецов В.И. Контроль и самоконтроль - важные условия формирования учебных навыков // Начальная школа. - 1986. - №2.
2. Лында А.С. Дидактические основы формирования самоконтроля в процессе самостоятельной учебной работы учащихся. - М.: Высшая школа, 1979.
3. Мор Г.А. Формирование навыков самоконтроля и взаимоконтроля у учащихся //Начальная школа. - 1988. - №10.
4. Никифоров Г.С. Самоконтроль человека. - Л.: Издательство Ленинградского университета, 1989.
5. Репкина Г.В., Заика Е.В. Оценка уровня сформированности учебной деятельности. - Томск: Пеленг, 1993.
6. Формирование учебной деятельности школьников /Под ред. В.В.Давыдова- М.: Педагогика, 1982.
7. Чуканцов С.М. Где ошибка? -Тула: Приокское книжное издание, 1976.
8. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. - М.: Международная педагогическая академия, 1995.